

Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy – identyfikacja – zagrożenia

---

Intangible Cultural Heritage: Scope – Identification – Threats

pod redakcją Jana Adamowskiego i Katarzyny Smyk

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
Narodowy Instytut Dziedzictwa
Lublin–Warszawa 2015

Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona

Intangible Cultural Heritage in Poland and Its Protection

TOM II

KOMITET NAUKOWY

Jan Adamowski
Jerzy Bartmiński
Michał Buchowski
Joanna Cicha-Kuczyńska
Piotr Dahlig
Halina Karaś
Leszek Kolankiewicz

REDAKTORZY SERII

Jan Adamowski
Katarzyna Smyk

Recenzenci

Prof. dr hab. Józef Styk
Dr hab. Marzena Marczevska
Dr hab. Jan Kajfosz

Projekt okładki, stron tytułowych i skład

Piotr Berezowski

Fotografia na okładce

Lech Laskowski
Korowaj z Orli, pow. Bielsk Podlaski, 2011

© Wydawnictwo UMCS
© Narodowy Instytut Dziedzictwa

ISBN 978-83-7784-670-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

20-031 Lublin, ul. Radziszewskiego 11
tel. 81 537 53 04
www.wydawnictwo.umcs.lublin.pl
e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl

Dział Handlowy
tel./faks 81 537 53 02
Księgarnia internetowa: www.wydawnictwo.umcs.eu
e-mail: wydawnictwo@umcs.eu

Drukarnia „Elpil”, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

Rola instytucji samorządowych i organizacji pozarządowych w ochronie niematerialnego dziedzictwa kultury na przykładzie gminy Kock

Małgorzata Gruchoła

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

WPROWADZENIE

Dziedzictwo kulturowe gminy jest świadectwem tego, jak żyły kolejne pokolenia, jak wznosiły świątynie i miejsca kultu, jak budowały domy i obejścia gospodarskie, jak wytyczały drogi, uprawiały ziemię. Zwyczaje, obrzędy, obyczaje i rytuały, wszelkie przejawy twórczości, wytwory rzemiosła oraz przedmioty codziennego użytku, a także sposoby gospodarowania i nabyte umiejętności, są elementami dziedzictwa. Dziedzictwo to także krajobraz, a więc przyroda przekształcona poprzez obecność i działalność człowieka: szachownice pól, układ wsi, przebieg dróg, poszczególne zabudowania i całe panoramy. Wszystkie te elementy składają się na historię miejsc i ludzi, którzy w tych miejscach żyją (Duriasz-Bułhak, Połomski, Potok 2011: 9).

Celem artykułu jest ukazanie roli instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i wspólnot lokalnych w działaniach promujących ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie jednej z gmin województwa lubelskiego – gminy Kock. Po wstępnych rozważaniach terminologicznych i prawnych oraz prezentacji tytułowej gminy omówię wybrane działania i inicjatywy realizowane przez gminę Kock, Miejsko-Gminną Bibliotekę Publiczną, Dom Kultury im. księżnej Anny z Sapiechów Jabłonowskiej, zespoły śpiewaczo-obrzędowe, Kockie Stowarzyszenie Oświatowo-Regionalne oraz Parafię p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. W zakończeniu przedstawię podsumowujące wnioski. W artykule zastosowałam metodę analityczno-opisową.

NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

W myśl ustaleń Konwencji UNESCO, która została przyjęta w Paryżu w 2003 roku i dotyczyła niematerialnego dziedzictwa kulturowego, mianem tym określa się:

Zwyczaje, wyobrażenia, formy wyrazu, wiedzę, umiejętności – jak również narzędzia, obiekty, artefakty i związane z nimi przestrzenie kulturowe – które społeczności, grupy, a w określonych przypadkach jednostki, uznają za część swojego dziedzictwa kulturowego. [...] Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i stale odtwarzane przez społeczności i grupy w odniesieniu do ich środowiska oraz jako efekt ich oddziaływania na przyrodę i historię. Zapewnia im ono poczucie tożsamości i ciągłości, w ten sposób promując poszanowanie różnorodności kulturowej i twórczej działalności człowieka (Konwencja 2003, art. 2).

Niematerialne dziedzictwo kulturowe obejmuje w szczególności: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; sztuki performatywne; społeczne zwyczaje, rytuały oraz uroczystości świąteczne; wiedzę o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym (Konwencja 2003, art. 2).

Zgodnie z art. 2 ust. 3 przywołanej Konwencji ochrona „oznacza wszelkie środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa” (Konwencja 2003, art. 2). Rewitalizacja jest rozumiana jako wzmocnienie pewnych działań, a nie ich reaktywacja.

Na poziomie krajowym problem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego regulują art. 11–15 Konwencji. Obok zobowiązań prawnych instytucji publicznych w analizowanym zakresie, artykuł 15 podkreśla istotną rolę wspólnot, grup i jednostek. Zapisano wprost:

[...] każde Państwo-Strona dąży do zapewnienia jak najszerzego udziału wspólnot, grup oraz, gdy to właściwe, jednostek, które tworzą, zachowują i przekazują następnym pokoleniom takie dziedzictwo, a także do aktywnego włączania ich w zarządzanie nim (Konwencja 2003, art. 15).

W polskim ustawodawstwie brakuje odrębnej ustawy o ochronie dziedzictwa narodowego. Elementy tej ochrony znajdują swoje uzasadnienie w wielu ustawach. Przede wszystkim w Konstytucji Rzeczypospolitej

Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku (art. 5 i 6), w której jest mowa o ochronie dziedzictwa kultury jako podstawy budowania tożsamości (Konstytucja art. 5). Stworzony w Polsce system prawny zakłada różne rodzaje działań podejmowanych na rzecz ochrony dziedzictwa. Są nimi ochrona i opieka nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego. Działania te definiuje przede wszystkim Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dziennik Ustaw z 2003 roku, nr 162, poz. 1568, z późn. zm.). W system prawny dotyczący ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisują się przede wszystkim:

- Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Ustawa 1990). Jej art. 7 ust. 1 pkt 9 stwierdza:

Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy [...] 9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (Ustawa 1990, art. 7);

- Ustawa z dnia 7 października 1999 roku o języku polskim, Dziennik Ustaw z 1999 roku, nr 90, poz. 999, z późn. zm.;
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dziennik Ustaw z 2005 roku, nr 62, poz. 550;
- Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 roku o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych, Dziennik Ustaw z 2005 roku, nr 10, poz. 68, z późn. zm.

Pomijając wnikliwą analizę przywołanych aktów prawnych, można stwierdzić, iż wszelkie działania związane z zabezpieczeniem niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowią zadanie instytucji publicznych. Natomiast jego zachowanie należy do zadań organizacji pozarządowych, społeczności lokalnych, wspólnot i jednostek.

PREZENTACJA GMINY KOCK

Gmina Kock to gmina miejsko-wiejska położona w północnej części województwa lubelskiego w powiecie lubartowskim. Siedzibą gminy jest miasto Kock. Obejmuje ona następujące miejscowości: Annopol, Annówka, Białostrzegi, Białostrzegi-Kolonia, Bożniewice, Górka, Lipniak, Poizdów, Poizdów-Kolonia, Ruska Wieś, Talczyn, Talczyn-Kolonia, Wygnanka, Zakalew. Według danych z 30 czerwca 2012 roku gminę zamieszkiwało 6847 osób (Niedziela 2012: 1).

Gmina Kock zajmuje obszar 100,62 km², w tym: użytki rolne: 71% oraz użytki leśne: 17%. Stanowi ona 7,8% powierzchni powiatu lubartowskiego.

Sąsiaduje z następującymi jednostkami administracyjnymi: od północnego zachodu – z gminą Serokomla (powiat Łuków), od północnego wschodu – z gminą Borki (powiat Radzyń Podlaski), od wschodu – z gminą Ostrówek, od południa – z gminą Firlej (Gmina Kock).

Jednym z istotnych elementów dziedzictwa gminy jest krajobraz. Kock jest malowniczo położony nad Tyśmienicą na pograniczu Pradoliny Wieprza i Równiny Łukowskiej. Gmina stanowi przestrzeń cenną pod względem krajobrazowym dzięki urozmaiconej rzeźbie terenu, kształtowanej przez płynące ciekę oraz elementy antropogeniczne w postaci zabudowy i zieleni urządzonej. Na terenie gminy występują obszary chronionego krajobrazu. Są to:

- Obszar Chronionego Krajobrazu „Annówka”

Obszar ma powierzchnię 38,5 km², z czego 15,14 km² (39%) leży w granicach gminy Kock i jest najmniejszym obszarem chronionym w województwie lubelskim. Granice obszaru przebiegają granicami naturalnym, wyznaczanymi granicą kompleksu leśnego. OCK obejmuje kompleks leśny Tyśmianka w północnej części gminy. Około 80% OCK stanowią lasy w zwartym kompleksie o dużym udziale starodrzewu, jak również łąki, bagna i wody. Za najatrakcyjniejszy obiekt uznaje się śródleśny staw Tyśmianka, który zaproponowano do objęcia ochroną w ramach użytku ekologicznego.

- Obszar Chronionego Krajobrazu „Pradolina Wieprza”

Obszar obejmuje powierzchnię 331,59 km², z czego w granicach gminy znajduje się 23,3 km² (ok. 7% powierzchni gminy), będąc największym obszarem chronionym na terenie województwa lubelskiego. Ochronie podlegają naturalne zespoły łąk i pastwisk z licznymi starorzeczami, stawy i niewielkie kompleksy olsów. W przeciwieństwie do OCK „Annówka” granice omawianego obszaru przebiegają wzdłuż tworów antropogenicznych, tj. tras komunikacyjnych: od północy droga relacji Kock – Dęblin, a od wschodu – droga relacji Kock – Firlej.

Na terenie gminy Kock występują użytki ekologiczne. Są to obszary wód i torfowisk o powierzchni 15,45 ha oraz obszary torfowisk i łąk o łącznej powierzchni 23,58 ha. Istnieją także dwa korytarze ekologiczne przebiegające dolinami Czarnej i Tyśmienicy, pełniąc funkcje łącznika pomiędzy obszarami chronionymi, tj. OCK „Annówka” i OCK „Pradolina Wieprza”. Korytarz ekologiczny doliny rzeki Czarnej stanowi część regionalnego terenu łącznikowego obszarów chronionych, związanych funkcjonalnie z doliną Wieprza (od Roztocza), z leżącym na północy projektowanym Adamowskim Obszarem Chronionego Krajobrazu i dalej Łukowskim Obszarem Chronionego Krajobrazu.

Gmina posiada 4 pomniki przyrody. Są to 2 dęby szypułkowe w miejscowości Annówka i 2 wiązy górskie zlokalizowane w parku w Kocku. Zaplanowano objęcie ochroną 42 obiekty. Są to głównie pomniki przyrody, zarówno ożywionej, jak i nieożywionej, pojedyncze okazy drzew, aleje oraz kilka głazów narzutowych, użytki ekologiczne (staw Tyśmianka i teren Łąki Luszawy), zespół przyrodniczo-krajobrazowy (kompleks wyrobisk potorfowych Moniska).

Zróżnicowanie środowiska przyrodniczego w gminie Kock sprzyja różnorodności faunistycznej. Do biotopów o największym znaczeniu dla świata zwierząt należą łąki w dolinach rzecznych, zbiorniki wodne i strefy ekotonowe. Szczególną rolę odgrywa strefa dolinna Wieprz – Tyśmienica, będąca jednym z najcenniejszych w skali kraju obszarów dolinnych w tej klasie wielkości rzeki. Gniazdują tutaj ptaki siewkowane: rycyk, krwawodziób, kszyc, czajka oraz ptaki blaszkodziobe: gęś gęgawa, płaskonos, cyranka, krakwa. W okresie lęgowym notowano tu wyjątkowo rzadkie na Lubelszczyźnie: sowę błotną i bataliona. Ogólnie na terenie gminy Kock obserwowano 134 gatunki ptaków. Wśród innych grup systematycznych fauny na szczególną uwagę zasługują dwa: bóbr europejski i wydra. Występowanie obu stwierdzono w dolinie Wieprza, w rejonie Bożniewic. Na mocy Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 roku w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, teren gminy Kock został częściowo włączony w obszary mające służyć ochronie ptaków zgodnie z Dyrektywą Ptasią (Strategia 2008a: 8–9).

INSTYTUCJE SAMORZĄDOWE

Jednym z zadań własnych, jakie ustawodawca nałożył na jednostki samorządu terytorialnego, a więc i gminy, są działania na rzecz kultury, w tym – ochrony dziedzictwa kulturowego. Założenia polityki kulturalnej gminy Kock między innymi zostały zapisane w *Strategii rozwiązywania problemów społecznych w gminie Kock na lata 2005–2015* (Strategia 2008b). W ramach realizacji przyjętego celu operacyjnego „Rozwój i upowszechnianie kultury w społeczności lokalnej” zostały zaplanowane następujące zadania:

- eksponowanie walorów turystycznych i kulturalnych miasta przez powiększenie i opracowanie galerii historycznej Kocka w Domu Kultury (stała ekspozycja obrazów);
- zorganizowanie sesji naukowych, konkursów wiedzy oraz kontynuowanie działań wydawniczo-monograficznych *Studia z dziejów Kocka*;
- zorganizowanie cyklicznej imprezy „Dzień z tradycją wsi”;
- zorganizowanie obchodów „Dni Kocka”;
- zorganizowanie Festiwalu Pieśni Patriotycznych;

- kurs przygotowywania potraw regionalnych;
- kurs wyrobu koszy wiklinowych;
- zorganizowanie warsztatów zajęciowych dla dorosłych, prowadzonych przez miejscowych twórców, stolarzy, kucharki, piekarzy chleba;
- uaktywnienie działalności zespołów śpiewaczych, kół gospodyń wiejskich w gminie;
- opracowanie folderu *Kapliczki i krzyże w naszej Gminie* oraz rozwijanie badań nad regionem – pielęgnowanie tradycji lokalnych (Strategia 2008b: 149–150).

Chcąc zweryfikować realizację powyższych zadań, przeanalizowałam podejmowane cykliczne oraz bieżące inicjatywy w omawianym zakresie. W działania na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego tytułowej gminy wpisują się takie przedsięwzięcia realizowane przez Urząd Miejski w Kocku, jak organizacja uroczystości:

- związanych z obchodami Święta Narodowego Trzeciego Maja;
- rocznicowych śmierci gen. Franciszka Kleeberga w kwietniu;
- Dni Kocka w okresie wakacyjnym (występy kapel i zespołów śpiewaczych, kiermasz wyrobów z wikliny i z drewna, korowód historyczny);
- Dożynek Gminno-Parafialnych we wrześniu (starostowie, korowód wieńców dożynkowych, obrzęd dzielenia chleba, oprawa muzyczna – zespoły śpiewacze);
- rocznicowych mordu dokonanego na mieszkańcach Talczyzna we wrześniu;
- rocznicowych Bitwy pod Kockiem w pierwszą niedzielę października (w tym Festiwalu Pieśni Patriotycznych);
- związanych z obchodami Narodowego Święta Niepodległości (11 listopada) (Serwis).

Kolejną ważką inicjatywą było podpisanie 27 września 2010 roku uchwały o przyjęciu gminy Kock do Organizacji Turystycznej „Szlak Jagielloński”. Szlak Jagielloński to dawny trakt królewski i kupiecki o znaczeniu kulturowym. Przebiegał trasą Kraków – Lublin – Wilno. Pełnił funkcję europejskiej drogi kulturowej, łącząc cywilizację łańcińską i bizantyńską. Obecnie trwają prace nad reaktywowaniem go jako szlaku turystycznego. Część szlaku pokrywa się z odtwarzanymi szlakami św. Jakuba (m.in.: Małopolską i Lubelską Drogą św. Jakuba). Współcześnie uwzględniony został na „Via Regia” – Wielkiej Drodze Kulturowej Rady Europy (Szlak Jagielloński).

Organizacja ochrony dziedzictwa kulturowego czy jego propagowania związana jest z pewnymi nakładami finansowymi, dlatego też wiele gmin czy instytucji samorządowych – ze względów finansowych – musi

ograniczać zakres podejmowanych prac. Jedną z najczęściej podawanych przyczyn braku działań w sferze kultury jest zbyt niski budżet instytucji samorządowych. W związku z możliwością pozyskiwania środków zewnętrznych przeanalizowałam działania gminy Kock w omawianym zakresie. W latach 2004–2012 zostało zrealizowanych 17 projektów unijnych i narodowych. Dwa z nich można zakwalifikować do działań związanych z ochroną materialnego dziedzictwa kulturowego gminy Kock. Pierwszy to projekt „Zagospodarowanie placów wokół miejsc pamięci wraz z przebudową chodników w ulicy Warszawskiej i Wojska Polskiego”, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 „Odnowa i rozwój wsi”. W ramach zadania wykonano następujące prace: uporządkowano i zagospodarowano plac wokół pomnika gen. Franciszka Kleeberga oraz Tadeusza Kościuszki, w szczególności poprzez nasadzenie zieleni, uformowanie rabat, montaż elementów małej architektury, remont istniejących schodów i płyty wokół pomnika (Serwis). Drugi projekt, „Rewitalizacja miasta Kock”, realizowany w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013, jest współfinansowany ze środków UE – Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Przedmiotem projektu jest kompleksowa rewitalizacja zdegradowanego obszaru miasta Kock. W szczególności: przebudowa rynku miejskiego, remont pomnika św. Heleny, remont i adaptacja budynku Przedszkola na działalność Domu Kultury, Centrum Obsługi Inwestora i Ośrodka Informacji Turystycznej. Planowany termin zakończenia rzeczowego projektu ustalono na 15 września 2013 roku (Serwis).

Przedstawione powyżej dane wskazują, że żaden ze zrealizowanych i aktualnie prowadzonych projektów nie odnosi się wprost do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Kock.

INSTYTUCJE PUBLICZNE

Przypominając ustawę o samorządzie gminnym, wskazałam, iż jednym z zadań własnych gminy jest zaspakajanie potrzeb wspólnoty w zakresie kultury, w tym – finansowanie działalności bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony i opieki nad zabytkami. Na terenie omawianej gminy działa od 1948 roku Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Kocku oraz dwie filie: w Białobrzegach oraz w Poizdowie. W działania dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisują się następujące inicjatywy podejmowane przez pracowników przywołanej instytucji: obchody Europejskich Dni Dziedzictwa w gminie Kock; współorganizowanie spotkań z cyklu „Spotkania pokoleń” w Domu Kultury w Kocku; przygotowywanie wystaw „Ginące zawody”, „Horyzonty *sacrum*”,

„Zwyczaje i obrzędy wielkanocne”; organizowanie prelekcji popularno-naukowych „Mała ojczyzna”; organizowanie konkursów wiedzy „Gmina Kock: dawniej i dziś”, „Generał Franciszek Kleeberg”; organizowanie konkursów czytelniczych, recytatorskich i fotograficznych (np. „Gmina Kock w obiektywie”) oraz współorganizowanie Izby Regionalnej Wsi Białostrzegi. Z analizy przywołanych inicjatyw wynika, iż w większości są to działania o charakterze edukacyjnym, często nawiązujące do przeszłości historycznej miasta.

Kolejną instytucją kultury działającą na terenie gminy jest Dom Kultury im. księżnej Anny z Sapiechów Jabłonowskiej. W kalendarz stałych imprez wpisują się takie inicjatywy, jak: spotkania opłatkowe zespołów artystycznych (styczeń); bal karnawałowy dla zespołów artystycznych (ferie zimowe); spotkanie towarzyskie kobiet „Babskie Spotkania” (tłusty czwartek); międzypowiatowy konkurs kolęd „Kusakowe Spotkania Zespołów Ludowych” (ostatni wtorek karnawału); uroczystości rocznicowe śmierci gen. Franciszka Kleeberga (kwiecień); Dni Kocka (okres wakacyjny); Gminno-Parafialne Dożynki (wrzesień); uroczystości rocznicowe Bitwy pod Kockiem (pierwsza niedziela października) oraz Mikołaj dla najmłodszych (6 grudnia) (Dom Kultury 2012: 1).

Przy Domu Kultury w Kocku funkcjonują zespoły śpiewaczo-obrzędowe. Jako pierwszy w gminie powstał w 1984 roku zespół w Białostrzegach. Repertuar tworzą pieśni i widowiska obrzędowe, m.in.: *Podsmaliny*, *Kusaki* oraz *Święto Trzech Króli*. Cztery lata później został powołany zespół w Talczynie. Jest on m.in. laureatem II nagrody na Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu w 1991 roku. Najbardziej znane widowiska obrzędowe to *Sieroca dola*, *Wielkanoc* oraz *Pismo*. Kolejny zespół – z Górki Kockiej – funkcjonujący od 1996 roku, przygotował takie obrzędy, jak *Muskace*, *Przędki* oraz *Wicie wieńców* (Biegalska 2001: 163–169). Repertuar pieśni jest szeroki. Wyróżniające się grupy tematyczne dotyczą miłości i pracy. Występują pieśni żartobliwe, żołnierskie, balladowe. Niektóre pieśni nawiązują zarówno do wydarzeń historycznych związanych z tym terenem, jak i ogólnopolskich wydarzeń historycznych i kulturalnych. Szczególnie bogaty repertuar pieśni ludowych związany jest z obrzędami przejścia oraz świętami dorocznymi i rodzinnymi. Są to pieśni śpiewane podczas dożynek, świąt kościelnych, na weselach i innych uroczystościach.

Wyżej wymienione zespoły śpiewaczo-obrzędowe powstały na kanwie funkcjonujących tam Kół Gospodyń Wiejskich (KGW). Członkinie Kół chętnie pielęgnują i promują niematerialne dziedzictwo kulturowe gminy. Przykładowe działania to zorganizowanie kursu kuchni regionalnej, oprawa muzyczna uroczystości lokalnych (jubileusze KGW, Ochotniczej

Straży Pożarnej, oddanie nowego budynku szkoły), zorganizowanie Izby Regionalnej Wsi Białobrzegi (oprowadzanie wycieczek) oraz wicie wieńców dożynkowych (informacje pozyskane od: Anna Gruchoła, przewodnicząca KGW w Białobrzegach, zapis 2012). Są one przekazicielkami wciąż znanych i pielęgnowanych obrzędów przejścia. Nieobce są im zakazy i ograniczenia związane z czasem narodzin (m.in. zakaz pełnienia funkcji społecznych, towarzyskich czy obrzędowych: funkcji kumy, drużny weselnej czy kontaktu z ciałem zmarłego), wierzenia („zapatrzenia się na coś lub kogoś”, przymusowość pożyczania wszystkiego, o cokolwiek poprosi kobieta ciężarna) czy wiedza (z wyglądu kobiety można odczytać płęć dziecka). Dowodzą tego moje badania terenowe (np. Maria A., lat 67, Białobrzegi, zapis 2012; Monika G., l. 72, Talczyn, zapis 2012; Helena K., l. 91, Górka, zapis 2012; Gruchoła 2014a; Gruchoła 2014b). Podobnie, znane są zwyczaje i obrzędy związane z czasem zaślubin. Najstarsze informatorki wskazały na zaręczyny, zwyczaj ubierania panny młodej u sąsiadów, błogosławieństwo pary młodej zwane *ukłonem*, zwyczaj przypinania kokardek gościom weselnym, powitanie nowożeńców wracających z kościoła, chlebem i solą czy oczepiny. Wciąż znane są następujące wróżby: „Padający deszcz w dniu ślubu wróży nowożeńcom *opłakane* życie”, podobnie „jeśli panna młoda płacze w dniu ślubu, to całe życie będzie miała *opłakane*”. Panna młoda nie powinna również śmiać się podczas ślubu, gdyż jej radość także jest zwiastunem nieszczęśliwego życia. Do przywołanych powyżej stwierdzeń prowadzą wyniki moich badań terenowych (np. Anna G., l. 74, Białobrzegi, zapis 2012; Maria G., l. 69, Białobrzegi, zapis 2012; Teresa M., l. 78, Górka, zapis 2012).

Do czasu umierania przypisane są określone elementy, zwiastuny śmierci (m.in. wyjący ze spuszczoną głową pies, pękające lustro, samoczynnie spadający ze ściany obraz, tzw. *mijak* w polu), punkty graniczne (zmarłego umieszcza się w określonej, innej niż dotąd zajmowana, przestrzeni – na środku izby; przy wynoszeniu zmarłego z rodzinnego domu – zawsze nogami ku drzwiom – uderza się trzykrotnie trumną o jego próg; pochód pogrzebowy zatrzymuje się obok krzyża, na granicy wsi – miejsce pożegnania zmarłego z wioskową wspólnotą), czuwanie przy zmarłym przez całą noc, zwyczaj odmawiania różańca św. w domu zmarłego przez dziewięć kolejnych dni oraz pamięć o zmarłych (żałoba). Dowodzą tego moje badania terenowe (np. Eleonora W., l. 61, Górka, zapis 2012; Irena N., l. 62, Talczyn, zapis 2012; Teresa O., l. 89, Talczyn, zapis 2012; Gruchoła 2014a; Gruchoła 2014b). To tylko wybrane przykłady pielęgnowania tradycji w ramach niematerialnego dziedzictwa kulturowego przez członkinie zespołów ludowych i KGW w omawianej gminie.

KOCKIE STOWARZYSZENIE OŚWIATOWO-REGIONALNE

Jednym z najprężniej działających stowarzyszeń na terenie gminy jest powołane w 2007 roku Kockie Stowarzyszenie Oświatowo-Regionalne. Jak zapisano w *Strategii rozwoju na lata 2011–2012*, jednym z przyjętych celów strategicznych jest pielęgnowanie oraz upowszechnianie wiedzy o historii i zasobach regionu, w szczególności – opieka nad miejscami pamięci narodowej oraz rozwijanie badań historycznych nad dziejami Ziemi Kockiej. Kolejnym celem jest wspomaganie rozwoju społeczności lokalnej poprzez utworzenie ścieżki dydaktycznej. KSOR jest również pomysłodawcą imprez środowiskowych, tzw. minisesji spotkań pokoleń. W ramach tej działalności zorganizowane były m.in.: Dni Kultury Żydowskiej, spotkania z Władysławem Pożarowszczykiem, mieszkańcem Domu Pomocy Społecznej w Kocku, który opowiedział historię swojego życia, opisał Kock sprzed lat kilkudziesięciu, czytał swoje wiersze i wspomnienia mieszkańców Kocka (zwłaszcza młodzieży) oraz spotkania z Leonardą Kazanecką, jedną ze „Sprawiedliwych wśród Narodów Świata”.

Inne działania Stowarzyszenia to zorganizowanie sesji naukowej z okazji 70. rocznicy Bitwy pod Kockiem pod hasłem „Kock – miasto ważnych bitew”; współorganizowanie „Żywej lekcji historii” dla uczniów ze szkół z terenu miasta i gminy Kock; aktywny udział w obchodach 200. rocznicy śmierci Berka Joselewicza: organizacja konkursu plastycznego i wiedzy, uczestnictwo w konferencji „Berek Joselewicz. Bojownik o wolność” w Ambasadzie Francji; okolicznościowe wydawnictwo *Historyczne związki pułkownika Berka Joselewicza z Kockiem* autorstwa H. Mierzwińskiego oraz kwesty na cmentarzu parafialnym – zbiórka pieniędzy na renowację starych grobów (KSOR 2011: 15).

KOŁO HISTORYCZNE PRZY ZESPOLE SZKÓŁ W KOCKU

W historię gminy Kock wpisuje się kultura żydowska. Celem realizowanego od 2005 roku programu edukacyjnego „Przywróćmy Pamięć” jest propagowanie wśród uczniów wiedzy na temat historii i kultury Żydów oraz zachęcenie ich do realizacji projektów na rzecz przywracania pamięci o społeczności żydowskiej w swojej miejscowości. Istotnym elementem programu jest również podjęcie opieki nad miejscowym cmentarzem żydowskim.

Beneficjenci projektu – uczniowie Gimnazjum w Kocku – spotykają się raz w tygodniu w ramach koła historycznego. Omawiają zagadnienia związane z kulturą, religią i kuchnią żydowską. Nawiązali także współpracę z Akademią Obywatelską z Lublina. W ramach spotkań z młodzieżą z Akademii poznają wielokulturową przeszłość Kocka. Nie zabrakło również

prac fizycznych (opieka nad cmentarzem żydowskim oraz pomnikiem Berka Joselewicza) (Przywrócić 2012: 1).

PARAFIA RZYMSKOKATOLICKA P.W. WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W KOCKU

Parafia p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kocku realizowała w 2012 roku projekt „Poprawa dostępu do dóbr kultury w Kocku”. Jest on współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013. Partnerzy projektu to gmina Kock oraz Kockie Stowarzyszenie Oświatowo-Regionalne. Jego przedmiotem jest wykonanie prac restauratorskich i remontowych w zabytkowym miejscowym kościele. Celem projektu jest promocja walorów kulturalnych i środowiskowych miasta Kock oraz zwiększenie jego atrakcyjności turystycznej. Cenną inicjatywą jest powołanie muzeum, które zgromadzi eksponaty dokumentujące wielokulturowość gminy Kock (Serwis).

Inne działania, wpisujące się w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy, to współorganizowanie wymienionych już przeze mnie dożynek gminno-parafialnych, obrzęd poświęcenia wianeczków z ziół w ostatni dzień oktawy Bożego Ciała oraz bukietu ziół i kwiatów w Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (15 sierpnia).

WNIOSKI

Wymienione działania i inicjatywy wskazują na zbyt niskie zaangażowanie władz samorządowych w działania na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Większość z podejmowanych inicjatyw dotyczy *stricte* dziedzictwa materialnego. Zauważa się brak spójnej polityki kulturalnej gminy. Nieco korzystniej w tym zestawieniu wypadają zespoły śpiewaczo-obrzędowe i organizacje pozarządowe (m.in. Kockie Stowarzyszenie Oświatowo-Regionalne). Uogólniając, można stwierdzić, iż lepiej wypadają działania związane z zachowaniem, nieco gorzej – z zabezpieczeniem niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dotychczas nie zostało ono spisane, funkcjonuje tylko w formie ustnej. Nie ma odrębnej publikacji książkowej poświęconej analizowanej problematyce. Gmina nie posiada ani jednego produktu regionalnego czy wioski tematycznej. Brak bazy informacyjnej o twórcach ludowych.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe może i powinno być wykorzystywane do uatrakcyjnienia oferty turystycznej i kreacji produktów turystycznych. Niezbędna jest promocja imprez, opracowanie folderów, rozszerzenie wsparcia finansowego, zwiększenie integracji działań instytucji

i stowarzyszeń na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Kock. Tylko tam, gdzie są trwałe więzi międzyludzkie, może rozwijać się kultura.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

- Dom Kultury 2012 – *Dom Kultury im. księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej w Kocku*, <http://kock.pl/dla-mieszkanow/oswiata/dom-kultury/>, dostęp 18.02.2015.
- Gmina Kock – *Gmina Kock*. *Wikipedia*, [pl.wikipedia.org/wiki/Kock_\(gmina\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Kock_(gmina)), dostęp 18.02.2015.
- Konstytucja – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, Dziennik Ustaw z 1997 roku, nr 8, poz. 483.
- Konwencja 2003 – Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 roku, nr 172, poz. 1018.
- KSOR – Kockie Stowarzyszenie Oświatowo-Regionalne, *Strategia rozwoju KSOR na lata 2011–2021*, Kock.
- Przywrócić – *Przywrócić Pamięć – edycja 2007–2008. Kock – Zespół Szkół – Gimnazjum*, <http://fodz.pl/PP/?d=107&id=282&l=pl>, dostęp 24.10.2012.
- Serwis – *Kock. Serwis internetowy miasta*, www.kock.pl, dostęp 14.02.2015.
- Strategia 2008a – *Strategia Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Kock na lata 2008–2015*, Załącznik do uchwały Nr XXII/138/08 Rady Miejskiej w Kocku z dnia 22 sierpnia 2008 roku.
- Strategia 2008b – *Strategia rozwiązywania problemów społecznych gminy Kock na lata 2005–2015*, Załącznik do uchwały Nr XXIII/145/08 Rady Miejskiej w Kocku z dnia 29 października 2008 roku.
- Szlak Jagielloński – „*Via Jagiellonica*”. *Cracovia – Lublinum – Vilna*, <http://www.szlakjagiellonski.pl>, dostęp 14.02.2015.
- Ustawa 1990 – Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, Dziennik Ustaw z 2001 roku, nr 142, poz. 1591, z późn. zm.

BIBLIOGRAFIA

- Biegalska Janina, 2001, *Wykaz ludowych zespołów śpiewaczych, obrzędowych i teatralnych*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny. Kultura ludowa*, pod red. A. Gaudy, Lublin, s. 163–170.
- Duriasz-Bułhak Justyna, Połomski Krystian, Potok Anna, 2011, *Rzecz o dziedzictwie na wsi. Rady, przykłady, informacje*, Warszawa.
- Gruchoła Małgorzata, 2014a, *Obrzędowość rodzinna – zwyczaje, obrzędy i wierzenia czasu narodzin związane z matką i dzieckiem. Studium wsi Białobrzegi w województwie lubelskim*, cz. 1, „Rozprawy Społeczne Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej”, w druku.
- Gruchoła Małgorzata, 2014b, *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia urodzinowe związane z narodzinami i wychowaniem dziecka. Studium wsi Białobrzegi w województwie*

lubelskim, cz. 2, „Rozprawy Społeczne Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej”, w druku.
Niedziela Henryka, 2012, *Liczba mieszkańców. Dane z Urzędu Stanu Cywilnego w Kocku*.

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT INSTITUTIONS AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN SAFEGUARDING INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ON THE EXAMPLE OF THE COMMUNE OF KOCK

The purpose of the publication is to show the role of public institutions, non-governmental organizations and local communities in promoting the safeguard of intangible cultural heritage as exemplified by one of the communes of the Lublin province, the commune of Kock. After a preliminary terminological and legal discussion and the presentation the title commune I discussed activities and initiatives undertaken by the commune of Kock, the Municipal and District Public Library, the Princess Anna Jabłonowska Sapieha Culture Centre, folk-singing groups, the Regional Educational Association of Cock and the Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary. The article ends with summary conclusions. In this paper I applied an analytical and descriptive method.